

HISTORY OF SCIENCE

DOI: 10.46340/ephd.2021.8.1.10

Nadiia Bevz, PhD in Philosophy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1925-7485>

Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

Olha Oliinyk, PhD in Social Communication

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4224-7269>

Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

Inna Derevianko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5845-2868>

Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

LANGUAGE AND THINKING: RECEPTIONS OF THE LINGUISTIC TURN IN THE EPISTEMOLOGY OF W. R. BION

Надія Бевз, к. філософ. н.

Ольга Олійник, к. соц. ком. н.

Інна Дерев'янку

Харківська державна академія культури, Україна

МОВА ТА МИСЛЕННЯ: РЕЦЕПЦІ ЛІНГВІСТИЧНОГО ПОВОРОТУ В ГНОСЕОЛОГІЇ В. Р. БІОНА

The article is dedicated the theory of dynamics of W.R. Bion's groups. The theory is analyzed from the point of view of its perspectives for further research in the field of philosophy of language. This research, in turn, are able to shed light on the multiplicity of meanings of concepts and statements, the emergence of language and its further development, the pragmatics of speech. The experience of using language and studying the peculiarities of the functioning of the human psyche shows that to up-to-date the full essence of language has not been determined. Among the factors that can affect the creation of the meaning of the word, we can consider the emotional state of a human and his desire to achieve a certain result from the act of communication. The use of psychoanalysis in the study and interpretation of the speech essence can help us to understand better the speech pragmatics. The usage of Kleinian school methodology is considered to be an interesting and under-studied aspect. The concept of "projective identification" by M. Klein, rethought by W.R. Bion, was analyzed. This allowed a new look at the functions of language and its structure as well as finding out its implications for understanding communication. The aim of the article is to update the epistemological W. R. Bion's ideas, who proposed a new approach to the nature of thinking, which, in its turn, influenced the philosophy of language. This requires analyzing W. R. Bion's views on the significance language functioning and his studying of the "transformation of thinking", considering the potential of ideas in the field of phycology of groups to study the social factor of language functioning and determining the specifics of W. R. Bion's views on the role of language in human's mental and social life.

Keywords: epistemology, thinking, psychoanalysis, philosophy of language, W.R. Bion.

Постановка проблеми. Сутність мови була і залишається актуальним питанням, якому присвячується багато філософських, культурологічних, лінгвістичних досліджень. Зрозуміло, що воно виходить за межі однієї конкретної науки, а шляхи його вирішення потрібно шукати

у міждисциплінарних підходах. Дослідники, які займаються філософією мови, пропонують доволі протилежні позиції щодо мови, від трактування мислення як мови в русі до погляду, що суб'єктний автономний розум людини познає смисли, закладені в мові. Прагматика мови, досвід її використання та дослідження особливостей функціонування людської психіки вказують на те, що жодна з цих позицій не відображає повною мірою сутності мови. Не можна стверджувати, що сенс будь-якого слова є виключно словниковим, бо він завжди існує в контексті, який задається певними речами. Серед факторів, які можуть впливати на створення сенсу слова, ми можемо назвати емоційний стан людини та її прагнення досягти певного результату від акту комунікації. Використання психоаналізу при вивченні та трактуванні сутності мови здатне допомогти нам більш глибоко зрозуміти прагматику мовлення.

Формулювання мети та завдань дослідження. Необхідність долучити психоаналіз до пізнання сутності мови частково досліджувалось в контексті доробків Зигмунда Фрейда та Жака Лакана, але цікавим і малодослідженим аспектом є використання методології кліянеанської школи. Метою нашої статті є актуалізація гносеологічних ідей В. Р. Біона, який запропонував новий погляд на природу мислення, що, у свою чергу, вплинуло і на філософію мови. Це вимагає аналізу поглядів Біона на функціональне значення мови та його вчення про «трансформації мислення», розгляду потенціалу ідей в галузі психології груп для дослідження соціального фактору функціонування мови та визначення специфіки поглядів В. Р. Біона на роль мови в психічному та соціальному житті людини.

Аналіз публікацій, новизна та актуальність теми. Спроби дослідити феномен мови інструментарієм психоаналізу здійснювали З. Фрейд, С. Айзек, Дж. Райвері, Ж. Лакан та ін. Гносеологічні концепції В. Р. Біона – Л. Грінберг, Д. Сімінгтон, Н. Сімінгтон, І. Романов, В. Літвинський.

Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів дослідження. Виокремлення «реального», «символічного» та «уявного» Жаком Лаканом – це один з найбільш симптоматичних концептів, якщо ми почнемо розглядати історію філософії мови. Сферою мови на думку французького філософа є реєстр «символічного», яке тісно пов'язане з Супер-Его людини. Якщо дивитися через цю призму, то мова є штучним утворенням на природному тілі – тілі, що пристрасно жадає (уявне) та мужньо пізнає (реальне).

Місце «третього зайвого» – традиційне місце мови в філософських та антропологічних дослідженнях. Це спонукало дослідників розглядати мову в контексті її внутрішньої структури, чіткості репрезентації реального світу речей, або ж як елемент соціального світу. Ця помилка нагадує той підхід до філософського на наукового пізнання, який викривав Іммануїл Кант в «Критиці чистого розуму» – ми пропонуємо номенальні твердження про «річ в собі», ще не приклавши зусиль для пізнання речі на феноменальному рівні, речі як чогось, що стало наявне нашій свідомості. Спочатку потрібно зрозуміти, яким чином людська психіка отримує доступ до оперування мовою. Лише після цього ми отримуємо можливість більш детально розглянути мову як автономну структуру, що «існує» в об'єктивному інтерсуб'єктивному світі. Майже відсутніми були спроби дослідити ланцюг «мова-мислення» в межах його функціонування як психічного процесу.

Психоаналітичний підхід до мови цікавий своїм наполегливим пошуком «прото-мови», «довербальних комунікативних практик», які вже вміщують в собі паростки майбутніх лінгвістичних систем. «В якомусь сенсі для мене є перевагою те, – писав Вілфред Біон, – що мені відомо, що я не знаю італійської мови, бо я думаю, що вас може ввести в оману думка, що ви знаєте італійську. Нам здається, що пацієнти говорять французькою, англійською чи італійською, але те, що ми бажаємо почути від них – це не якась з цих мов. Мені важко сказати, на якій мові ми повинні слухати; найближчою, до якої я можу дійти, є та мова, яку Фрейд назвав би несвідомим»¹.

Ще дослідження З. Фрейда продемонстрували: мова охоплює суттєві простори людської психіки, і це не лише свідомість. З несвідомого до нас також відгукуються уламки природних мов. Це має прояви в обмовках, мовленні в сомнамбулічному стані. Однак, прислухання до несвідомого – це комплексна практика, яка включає до себе увагу до промов, жестів, перепадів поведінки та інш. Безпосередньо конструюючи роль мова має в тій частині психіки, де діє принцип реальності, та, власне, сили свідомості².

Психоаналітики, серед яких і сам В. Р. Біон, застерігають від прирівнювання свідомого до істинного. Істотний зміст мовленнєвих актів часто є утаєним, а зміст поверхневий – хибним. Помилка

¹ Bion, W.R. (2005). *The Italian Seminars*. London: Karnac Books, 31.

² Там само.

в мові є наслідком навіть не помилки мислення, це симптом, що вказує нам на принципову сутність мов та мислення. Ця сутність полягає в тім, що мова слугує не лише коректному відображенню фізичної та внутрішньої психічної реальності – вона потрібна також і для утаєння внутрішнього світу людини, її знання та думок. Так, В. Р. Біон пише: «Інколи функція мовлення полягає в тім, щоб повідомляти про переживання іншому; інколи – в тім, щоб повідомляти невірно. Інколи мета полягає в тім, щоб отримувати доступ до гарного настрою та заперечувати поганий настрій¹. Також: «Часто забувають, що дар мовлення, який так широко використовують, був розроблений як для роз'яснення та передачі думки, так і для утаєння думки завдяки симуляції та брехні»²³

Дорівнювання промовлених речей брехні – сюжет, який отримав велику поширеність в художній творчості. Однак, В. Р. Біон не використовує це для дискредитації смислового насичення мови. У брехні є мотивація, «вторинні цілі», яких намагається досягти суб'єкт, але сам цього нерідко не розуміє. Поєднання мотивації та «вторинних цілей», які спираються на глибоку особистісну біографічну людини – це і є смисл тверджень. В цьому сенсі В. Р. Біона можна вважати прагматиком від світу психоаналізу та філософії мови. І в цьому полягає особливість його позиції, на відміну від класичної прагматичної філософії мови.

Головні принципи теорії мислення британського психоаналітика базуються на твердженні, що мислення не дається людині від народження. Від самого початку є здатність реагувати на подразнення, відчувати. Відчувати, але не усвідомлювати те, що ти щось відчуваєш. Роль мислення для немовляти відіграє Інший, наприклад, мати, що доглядає за дитиною та інтерпретує її бажання, які сама дитина навіть ще не навчилась розуміти та осмислювати. Згідно з поглядами Біона, у нормі спостереження за вдалими діями Іншого, якому вдається розуміти нас без мови, дозволяє сформувати в дитині власний апарат мислення.

Якщо цього не відбувається, і в Іншого не виходить зрозуміти дитину «без слів», то мислення формується з дефектами. Ті чи інші дефекти характерні для будь-якої людської психіки, і вони завжди відображаються в мові.

Навчання та зростання суб'єкта, що мислить, відбувається внаслідок засвоєння досвіду, осмислення того, що раніше за нього осмислював Інший. Процес закріплення здатності мислення утримуватися на найскладніших формах В. Р. Біон називав «трансформацією». Ця концепція є логічним продовженням кантіанського «повноліття». Психіка людини отримує здатність витримувати все більше фрустрації та занепокоєння. В результаті змінюється форма та зміст мовлення. Розуміння цього розширює герменевтичні можливості людини. Тож, Вільфред Руперт Біон не вважає мислення чимось статичним. Для нього є характерним зростання до більш складних форм і, відповідно, регресу до форм елементарних. Ми розглянемо особливості функціонування мови на кожній з цих форм. Всі вони згадуються в «Grid» (таблиця, решітка, сітка) В. Р. Біона. Характерною рисою біонівської гносеології є опис тривалого шляху, який проходить досвід до того, як оформиться у формі повноцінної думки. Спочатку будь-який досвід переживається на соматичному рівні. Далеко не весь цей досвід взагалі доходить до свідомості та мислення – велика кількість «прото-думок» не використовується безпосередньо, створює скоріш загальний настрій та самопочуття людини. Ці соматичні переживання, які не встигають потрапити до свідомості та, навіть, несвідомого, В. Р. Біон називає β -елементами. Цитуючі самого автора: «Матеріал може бути довербальним, оскільки індивід, який прагне вербалізувати його, немає достатнього переживання матеріала, щоб спостерігати постійне поєднання»⁴.

Ці неінтегровані в психічний апарат елементи не здатні отримати вираження в мові. Їх відчувають виключно соматично. Їх можна лише «евакуувати» (за термінологією Біона) в іншу людину, наполягаючи на її участі в поборенні тривожності суб'єкта. Психіку, яка стає об'єктом, в якій евакуують β -елементи, В. Р. Біон називає «контейнером».

Це загальні принципи того, чим є β -елементи. Нас же більше цікавить відношення, яке вони здатні мати до мови. Тут можна виокремити два аспекти. По-перше, доросла людина з хоча б мінімально сформованим мисленням звикає вступати в комунікацію завдяки мові. Однак, певну частку психіки все ще можуть займати «неосмислені переживання». Вони проявляються в мові

¹ Біон У. Р. (2010). *Внимание и интерпретация*. Санкт-Петербург: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 23.

² Там само, 25-26.

³ Там само.

⁴ Там само, 36.

частими повтореннями певних слів чи висловів, частим використанням вигуків. Розуміння цього надає новий інструментарій для герменевтичної роботи з текстами. По-друге, дуже складну мовленнєву структуру мають містичні, релігійні, футуристичні твори, мистецтво в жанрі театру абсурду, тощо. Філософія мови, яка звертається до мистецтвознавства та герменевтики, може використовувати це біонівське поняття в своїх дослідженнях.

В процесі спостереження за батьками, які осмислюють досвід дитини, в психіці формується певний апарат, що запускає безперервний процес мислення. Цей апарат і його діяльність В. Р. Біон умовно називає « α -функцією». Ймовірно, вона є результатом інтеграції батьківських образів, вона приймає досвід і трансформує його. Якщо трансформація виявилась вдалою, в психіці з'являються α -елементи.

Будь-які форми мови (під питанням вигуки) стають можливими завдяки роботі α -функції. Вона обумовлює виникнення та підтримання потоку мислення, в якому й втілюються мовні практики. Психолог Л. Грінберг пише стосовно цього: «Завдяки альфа-функції, малюк виводить зі своїх перших емоційних переживань моделі та поняття, які він буде використовувати в якості гіпотез у контактах з внутрішньою та зовнішньою реальністю. В процесі постійної еволюційної взаємодії в нього виникнуть концепції, поняття, словник і мова, які зроблять можливим усілякий розвиток та використання»¹.

Альфа-функція не породжує якийсь конкретний тип мовлення. Вона є передумовою існування мовленнєвих практик як таких, робить мову живою та продукує смисли, які відрізняються від простого базового жаху та потреби знайти для нього контейнер. Коли альфа-функція працює, вона непомітна, та її не потрібно помічати. Але при аналітиці будь-якого мовленнєвого матеріалу потрібно вміти помічати, коли вона починає працювати некоректно.

Коли мислення отримує структурність під впливом роботи α -функції, рівень тривожності в психіці стрімко знижується. Людина відчуває менше потреби в евакуації психічних елементів, та занурюється в нарцисичний світ сновидних думок. Сам по собі цей рівень є візуально-фантазійним, тому також ще не має прямого відношення до мови, однак, тут вже є нюанси. Доречною буде гіпотеза про тісний зв'язок ієрогліфічного, символічного письма з сновидними думками. Безпосередній вплив сновидні думки мають на міфотворчість, екстатичну «мову поезії». Якщо згадувати біонівську концепцію «груп базових установок», то висновок буде протилежний. Більша частина повсякденної комунікації людей базується саме на сновидній мові. Мова сприймається скоріше як дія, а не як форма мислення. Цитуючи Л. Грінберга: «Інша риса пов'язана з використанням мови. В групі базового допущення мова не розвивається як спосіб мислення, але використовується як форма дії. Можна сказати, що це мова, яка не має свого комунікативного свойства – свойства, яке залежить від формування та використання символів»².

На рівнях розвитку думки, які ми розібрали раніше, ще немає мови як такої. Пізніше вони грають важливу функцію в створенні та підтримці мовного потоку, визначенні наративів, формулюванні «гострих» висловів та виникненні наративів. Однак, повноцінно мова створюється лише тоді, коли психіка дитини отримує можливість формулювати концепції. Стосовно цього Грінберг пише: «Правда необхідна для розумового розвитку. Без правди психічний апарат не буде розвиватися та загине від голоду. Мати з мріями відчуває правду почуттів своєї дитини та повертає їх в формі, яку можливо витримати. Дитина відкриває для себе, що її мати є цілісним об'єктом і це відкриття зв'язку та конфронтації є віхою в її психічній еволюції, в набутті мови та в здатності спілкуватись»³.

Спочатку, на думку В. Р. Біона, виникає здатність мислити «пре-концепції». Це базове почуття для допитливості та прагнення пізнавати оточуючу реальність та свій внутрішній світ. Пре-концепція – це ще не слово, але саме відчуття, що все повинно отримати своє ім'я. Відчуття того, що чогось немає поруч, тому тимчасовий заміник цьому потрібно зробити в своїй психіці.

Пре-концепція зустрічається з реальним об'єктом, якого воно стосувалося, та, фактично, стає підтвердженою гіпотезою. Це дозволяє відокремити один від одного «мову-мислення» та «реальні речі та дії». Суб'єкт одночасно відчуває відокремленість «світу мови» від реального світу та здатність досягти кореляції. В програмній статті «Теорія мислення» В. Р. Біон пише про це: «Важлива функція комунікації – досягнути кореляції. Тоді як комунікація – це все ще приватна функція, концепція, думки та їх вербалізація потрібні для сприяння одного набору чуттєвих даних з іншими. Якщо поєднати

¹ Грінберг, Л. (2007). *Введение в работы Биона*. Москва: Когито-Центр.

² Там само, 17.

³ Там само, 67.

набори даних гармонійно поєднані один з одним, переживається почуття істини, і бажано, щоб це відчуття отримало вираження в висловлюванні, що аналогічно істино-функціональному висловлюванню. Нездатність здійснити це поєднання чуттєвих даних, викликає у пацієнта психічний стан немічності, як якщо б нестача істини була схожа на нестачу їжі¹. Глибина формуючої мислення сили, яка з'являється після зустрічі пре-концепції з реальним об'єктом, добре виражена у відомому вислові Л. Вітгенштейна: «Я сиджу в саду з філософом; вказуючи на дерево поруч з нами, він знову і знову повторює: «Я знаю, що це – дерево». Приходить хтось третій та чує його, а я йому говорю: «Ця людина не божевільна: просто ми філософствуємо»².

Найбільш складні форми мислення – це явище, яке вкрай зрідка зустрічається в повсякденності. «Мова науки» є не просто окремим дискурсом – це принципово інша мова з точки зору психічного стану людини, яка говорить.

Вона потребує розвинутої здатності витримувати фрустрацію. Тобто В. Р. Біон наближається до поглядів емпіріокритицистів (Е. Мах, Р. Авенаріус) – мінімалістична мова визнається еталоном мови. Рух розвитку мови як структури відбувається магістраллю «від абстрактного до конкретного».

Окремим моментом є вплив групової динаміки на формування мови та окремих локальних дискурсів. Сновидні думки дійсно є рушійною силою спілкування в «групах базового допущення».

Яскравий приклад такої групи – будь-які люди зі спільною повсякденністю. Їхнє спільне буття пов'язане з великою кількістю взаємних залежностей та претензій, заздросців, ненависті та любові.

Психічний зв'язок формується поступово, коли «група базового допущення» поступово перетворюється в «робочу групу» задля спроб знайти компроміси та домогтися комфортного та емоційно-задовільного спільного буття.

Біон пише: «Я чув висловлювання про те, що «мова» групи, що орієнтована на основні передумови, відрізняється примітивністю. Вважаю, що це хибне твердження. Я думаю, що воно не примітивне, а девальвоване (обезцінене).

Замість використання мови в якості метода мислення, група використовує живу мову в модусі дії. Цей спрощений спосіб комунікації не має нічого спільного з вітальністю примітивної чи архаїчної мови»³.

Для Біона мова є не лише засобом комунікації, але й маркером психо-соціального стану групи. Чим більше група здатна зробити спілкування процесом спільного мислення, тим більше характеристики мови та локального дискурсу наближаються до конкретного від абстрактного стану.

Висновки. Дослідження В. Р. Біона були революційними для психоаналізу, психіатрії, гносеології тощо. Однак, сфера використання його ідей та методу не обмежується переліченими дисциплінами. Теорія мислення британського психоаналітика може ефективно використовуватися в філософських дослідженнях мови. Вони здатні пролити світло на питання множинності смислів понять та тверджень, співвідношення «те що було сказано (дія/вчинок) – той, хто сказав (актор)», виникнення мови та її подальший розвиток, прагматики мовлення.

Теорія мислення В. Р. Біона базується на концепції «проективної ідентифікації» М. Кляйн, і навіть уточнює її наслідки для розуміння комунікації. Будь-який інтерсуб'єктивний комунікативний акт одночасно слугує двом цілям: (а) евакуація бета-елементів з психіки людини, що говорить; (б) спроба знайти порозуміння в спільному життєвому світі. Мовленнєві акти дорослої людини зі сталою психікою наближають до другої мети. Однак, жага до евакуації та контейнерування залишається, впливає на зміст мовленнєвих сигналів та їх форму. Присутність бета-елементів добре демонструється наявністю вигуків та нав'язливих повторів. Психіка розвивається завдяки поступовому збільшенню «афективної толерантності», тобто завдяки здатності людини витримувати фрустрацію. Це впливає на індивідуальну здатність говорити, писати тексти та взагалі використовувати мову в якості інструменту мислення. Мова ж як соціальний конструкт розвивається переважно з рівня «сновидних думок», бо більшість повсякденної комунікації відбувається в «групах базових допущень». Розвиток та збагачення лексики природних мов можна пов'язати з колективним психічним розвитком окремих націй. Базовий для розвитку мовлення рівень думок за складністю –

¹ Литвинова, А.В., Харитонов, А.Н. (ред.) (2008). Идеи У. Р. Биона в современной психоаналитической практике. Сборник научных трудов. Материалы Международной психоаналитической конференции. 13-14 декабря 2008 г. Москва: Русское психоаналитическое общество, 172.

² Витгенштейн, Л. (1991). О достоверности. *Вопросы философии*, 2, 98.

³ Bion, W.R. (1961). *Experiences in Groups and Other Papers*. London: Tavistock, 148.

це рівень сновидних думок, пре-концепцій, концепцій та понять. Більш елементарні форми наближені до візуально-фантазійного сприйняття, більш складні – до мислення цифрами, наприклад, алгебраїчними розрахунками.

Переосмислення В. Р. Біоном концепції «проективної ідентифікації» (М. Кляйн) дозволило повному подивитися на функції мови та її структуру. Зміст слова/речення/тексту/промови може мати різні смисли, і це не завжди буде залежати виключно від контексту – в самій психічній реальності людини, що промовляє, закладені різні “вторинні цілі”. У випадках з регресивним психічним апаратом зміст і форма будуть визначатися жагою до невідкладного евакуювання неусвідомлених почуттів. При умові розвитку та росту психічного апарату – почуттям вдячності та намаганням трансформувати тривожність близької людини, співбесідника. Прямі чи непрямі зв'язки з мовою є у кожного рівня «складності тверджень» з таблиці британського психоаналітика. Навіть соматичні бета-елементи здатні проявляти себе в мовленні, та безпосередньо впливати на її смислове та емоційне наповнення. Однак найбільш важливими, «мовоутворюючими» є сновидні думки, пре-концепції, концепції та поняття. Корисними для філософії мови є й інші дослідження В. Р. Біона: концепти «елементів психоаналізу», «трансформацій мислення», «вертексу», «мови досягнень», психоаналітична методологія аналізу групової поведінки.

References:

1. Bion, W. R. (2005). *The Italian Seminars*. London: Karnac Books. [in English].
2. Bion, W.R. (1961). *Experiences in Groups And Other Papers*. London: Tavistock. [in English].
3. Levy, F. (2014). *La psychanalyse avec Wilfred R. Bion (Un parcours)* [Psychoanalysis with Wilfred R. Bion (A journey)]. Paris: Campagne Prem. [in French].
4. Reiner, A. (2021). What Language Are We Speaking? Bion and Early Emotional Life. *The American Journal of Psychoanalysis*, 6-26 <<https://www.palgrave.com/gp/journal/11231>> (2022, January 25). [in English].
5. Szykierski, D. (2010). The traumatic roots of containment: The evolution of Bion's metapsychology. *The Psychoanalytic Quarterly*, 935-968. [in English].
6. Bion, W. R. (2010). *Vnimaniye i interpretatsiya* [Attention and interpretation]. St. Petersburg: East European Institute of Psychoanalysis. [in Russian].
7. Bion, W. (2002). *Napadeniye na svyazi: Antologiya sovremennogo psikhoanaliza* [Assault on Communications: An Anthology of Contemporary Psychoanalysis]. Moscow: Institute of Psychology RAS, 1, 261-272. [in Russian].
8. Bion, W. R. (2008). *Naucheniye cherez opyt perezhivaniya* [Learning through experience]. Moscow: Kogito-Center. [in Russian].
9. Bion, W. R. (2009). *Elementy psikhoanaliza* [Elements of psychoanalysis]. Moscow: Kogito-Center. [in Russian].
10. Wittgenstein L. (1991). O dostovernosti [On Reliability]. *Voprosy filosofii* [Questions of Philosophy], 2, 67-120. [in Russian].
11. Greenberg, L. (2007). *Vvedeniye v raboty Biona* [introduction to Bion's work]. Moscow: Kogito-Center. [in Russian].
12. Litvinova, A. V., Kharitonova, A. N. (ed.) (2008). Idei U. R. Biona v sovremennoy psikhoanaliticheskoy praktike [W. R. Bion's ideas in contemporary psychoanalytic practice]. *Sbornik nauchnykh trudov. Materialy Mezhdunarodnoy psikhoanaliticheskoy konferentsii. 13-14 dekabrya 2008 g.* [Collection of scientific papers. Proceedings of the International Psychoanalytic Conference. December 13-14, 2008]. Moscow: Russian Psychoanalytic Society. [in Russian].
13. Klein, M. (1997). *Zavist i blagodarnost. Issledovaniye besoznatelnykh istochnikov* [Envy and gratitude. The study of unconscious sources]. St. Petersburg: B.S.K. [in Russian].
14. Klein, M, Isaacs, S, Rivery, J, Heimann, P (2001). *Razvitiye v psikhoanalize* [Development in psychoanalysis]. Moscow: Academic project. [in Russian].
15. Litvinsky, V. M. (2014). Psikhoanaliz i yazyk [Psychoanalysis and language]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta* [Bulletin of St. Petersburg State University], 6 (4), 43-49. [in Russian].
16. Ricker, P. (1996). *Germenevtika i psikhoanaliz. Religiya i vera* [Hermeneutics and psychoanalysis. Religion and faith]. Moscow: Art. [in Russian].
17. Romanov, I. Yu. (2002). Myshlenye, opyt y kommunykatsyya v rabotakh Uylfreda Byona [Thinking, experience and communication in the works of Wilfred Bion]. *Filosofski perypetyi: Visnyk Kharkivskoho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya Filosofiya* [Philosophical vicissitudes: Bulletin of Kharkiv National University. VN Karazin. Philosophy Series], 54-61. [in Ukrainian].
18. Symington, D., Symington, N. (2010). *Klinicheskoye myshleniye Uilfreda Biona* [Clinical thinking by Wilfred Bion]. Moscow: Kogito-Center. [in Russian].